EXODUL DE CREIERE: PROVOCĂRI, CONSECINȚE, CĂI DE ACȚIUNE

Viorica Antonov
Tatiana Gamanji
Olesea Cruc

Monitor social

NR.3 IUNIE 2010

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

IDIS VIITORUL

www.viitorul.org

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”

MONITOR SOCIAL

EXODUL DE CREIERE: PROVOCĂRI, CONSECINȚE, CĂI DE ACȚIUNE

Nr. 3

Viorica Antonov
Tatiana Gamanji
Olesea Cruc

IDIS „Viitorul” - Chişinău 2010

www.viitorul.org

IDIS „Viitorul” reprezintă o instituție de cercetare, instruire şi inițiativă publică, care activează pe o serie de domenii legate de: analiză economică, guvernare, cercetare politică, planificare strategică şi management al cunoştințelor. IDIS activează în calitate de platformă comună care reuneşte tineri intelectuali, preocupați de succesul tranziției spre economia de piață şi societatea deschisă în Republica Moldova. Institutul pentru Dezvoltare şi Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul, şi păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele şi principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice şi dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici şi cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile şi spiritului critic, promovarea libertăților şi valorilor unei societăți deschise, modernizate şi pro-europene.

str. Iacob Hîncu 10/1, Chişinău
MD-2005 Republica Moldova
373 / 22 221844 tel
373 / 22 245714 fax
office@viitorul.org
www.viitorul.org

Fundația Friedrich Ebert (FES) este o fundație politică, social-democrată germană scopurile căreia sunt promovarea principiilor şi fundamentelor democrației, a păcii, înțelegerii şi cooperării internaționale. FES îşi îndeplineşte mandatul în spiritul democrației sociale, dedicându-se dezbaterii publice şi găsirii, într-un mod transparent, de soluții social-democrate la problemele actuale şi viitoare ale societății.
Cu Republica Moldova, Fundația Friedrich Ebert şi-a început colaborarea în anul 1994 prin intermediul Biroului Regional de la Kiev, iar din octombrie 2002, la Chişinău activează un birou permanent al fundației.

Tel.: +373 22 885830
E-mail: fes@fes.md

Monitorul Social apare cu sprijinul Fundației Friedrich Ebert.
Opiniile exprimate aparțin autorilor. Nici Administrația IDIS „Viitorul” şi nici Consiliul Administrativ al Institutului pentru Dezvoltare şi Inițiative Sociale „Viitorul” nu poartă răspundere pentru estimările şi opiniile prezentate în cadrul acestei publicații.
Pentru mai multe informații asupra acestei publicații ori asupra abonamentului de recepționare a publicațiilor editate de către IDIS, vă rugăm să contactați direct Serviciul de Presă şi Comunicare Publică al IDIS „Viitorul”. Persoana de contact: Laura Bohanțov - laura.bohantov@viitorul.org.

Orice utilizare a unor extrase ori opinii ale autorului acestui Studiu trebuie să conțină o referință la IDIS „Viitorul”.

Pe copertă: Dezbatere la Facultatea de Ştiințe Politice şi Relații Internaționale a Universității de Stat din Moldova pe opțiunile de securitate a RM, 26 noiembrie 2008. Eveniment organizat de IDIS „Viitorul”

CUPRINS

Introducere 6
Vulnerabilitatea forței de muncă înalt calificate în Republica Moldova 8
Tinerii pe piața muncii 9
Exodul de creiere sau circulația de creiere?..... 11
Studiile și capacitatea de incluziune a tinerilor pe piața muncii 13
Cauzele șomajului tinerilor înalt calificați pe piața muncii din Moldova..... 14
Antreprenoriatul – o soluție 16
Mobilitatea tineretului studios 17
Costurile și beneficiile exodului de creiere 18
Experiența Chinei 19
Impactul exodului de creiere și al remitențelor pentru Republica Moldova..... 21
Platforma de comentarii 24
Concluzii..... 26
Recomandări 27
Bibliografie 29

INTRODUCERE

Prezentul număr vine să analizeze un segment socio-economico-demografic îngust, dar foarte important prin impactul pe care îl are asupra economiei oricărui stat – exodul de creiere sau forței de muncă înalt calificate.

În timp ce în Uniunea Europeană migrația forței de muncă a condus la realizarea unor politici sociale de ocupare avantajoase pentru populație, care, la rândul lor, au facilitat ameliorarea și modernizarea sistemelor de securitate socială, încurajând libera circulație a persoanelor, migrația forței înalt calificate a redus din capacitatea economică a Republicii Moldova și din procesele de inovare și dezvoltare. Migrația a generat un șir de probleme privind drepturile sociale ale cetățenilor moldoveni în străinătate, cum ar fi dreptul la un sistem de asigurări sociale și a sănătății.

Fenomenul migrației are implicații sociale, economice și demografice la nivel național și internațional. Acesta implică discrepanțe în structura demografică a societății în funcție de vârstă, gen și ocupație. Salariile mici, stagnarea economiei și lipsa încrederii în ziua de mâine, sunt doar unele din premisele de bază ale migrației în masă. Societatea moldovenească este afectată considerabil de exodul de creiere, care nemijlocit are impact negativ asupra dezvoltării economiei, științei și tehnicii. Exodul de creiere și a forței de muncă calificate afectează puternic sectorul public și cel privat al economiei, lăsând în urmă distorsiuni pe marginea inechității sociale și venitului pe cap de locuitor. Toate acestea prin creșterea corupției, nepotismului și netransparenței fiscale și voinței politice reduse. Odată cu amplificarea fenomenului exodului de creiere și a forței de muncă calificate, perspectivele de inovare se reduc, acesta, de fapt fiind cel mai important catalizator al economiei și dezvoltării unui stat. Moldova duce lipsă de inovare și transfer tehnologic, atât de necesare economiei în tranziție, dar care pot fi asimilate și transpuse în practică doar de un personal înalt calificat, or Moldova duce lipsă de asemenea potențial. Statul are nevoie de politici publice care să încurajeze tineretul studios să-și profeseze meseria în țară în schimbul unor avantaje reale de ordin social și economic.

Migrația aduce cu sine declinul demografic, determinat de o pierdere a capitalului uman și consecințe pe termen lung asupra structurii societății pe vârste. La nivel internațional, migrația forței de muncă calificate abordează cazuri de trafic de ființe umane și exploatare fizică și sclavie în cazul Moldovei.

Populația Republicii Moldova scade în mod rapid și va continua să scadă ca urmare a procesului de îmbătrânire și în detrimentul ratei scăzute a natalității (fig.1).

Fig.1 Distribuirea populației tinere comparativ cu cea vârstnică din numărul total al populației stabile

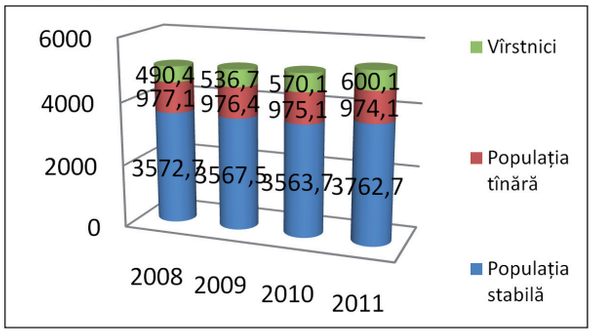

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS (pentru 2011 – prognoza autorilor)

Cu regret, Moldova nu înregistrează progrese pozitive în ceea ce privește monitorizarea proceselor migrationiste. Implementarea politicilor publice privind susținerea și incluziunea în câmpul muncii a forței de muncă înalt calificate este o problemă stringentă a țării.

Situația demografică acerbă creează premisele unei reale evoluții negative a pieții muncii. Capitalul social al țării suferă modificări de ordin structural și instituțional. Exodul intelectualității, și așa rarificate a R.Moldova, adâncește și mai mult sărăcia societății. Populația tânără scade proporțional cu dinamica valurilor de migrație (fig2).

Fig.2. Numărul populației tinere din numărul total al persoanelor plecate peste hotare

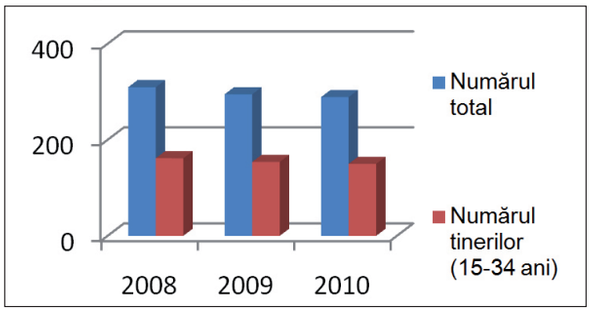

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Valurile migrației forței de muncă și-au marcat prezența la începutul anilor `90, ca o reacție la criza economică profundă, ce s-a creat după destrămarea Uniunii Sovietice și ruperea tuturor legăturilor economice și industriale cu Rusia și cu alte state ex-unionale. Din nefericire, nu există informații complete cu privire la numărul de cetățeni ai Republicii Moldova plecați peste hotare la muncă. Numărul ar putea fi estimat în termeni speculativi până la 1 milion de oameni. Există unele înregistrări ce ține de activitatea diasporei în străinătate. Cu regret, diaspora moldovenească formată peste hotare nu este instituționalizată și nu prezintă un organism care ar fi împuternicit cu unele chestiuni prioritare comunității pe care o reprezintă. Rezultatele studiilor sociologice din ultimii ani, arată că o treime din populația aptă de muncă din Republica Moldova a migrat[1]. Conform recensământului din 2004 din Moldova, 273 de mii de persoane (8,1 la sută din totalul populației) au fost declarate că locuiesc în străinătate și temporar sunt absente din gospodărie.

1 Mosneaga, V. , 2006-03-22 "Labor Migration as a Factor of Socio-Economic Stabilization in Moldova" Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA Online <APPLICATION/PDF>. 2009-05-25 from http://www.allacademic.com/meta/p100800_index.html

Ultimele date statistice (fig.3) arată ca valurile de migrație sunt dinamice până în prezent.

Însă, diaspora poate juca un rol pozitiv în sprijinirea dezvoltării țării, în încurajarea industriilor high-tech. Membrii diasporei pot acționa ca punți de legătură între tehnologiile noi și piețile străine și antreprenorii locali, consolidând și completând cu cunoștințele necesare instituțiile locale bazate pe piață.

Fig.3. Distribuția persoanelor plecate peste hotare

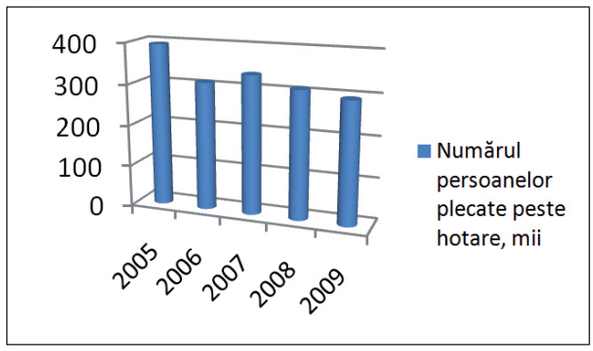

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Conform prognozelor demografice a ONU pentru Republica Moldova (fig.4), numărul populației poate să se micșoreze considerabil după anul 2026, ca rezultat a faptului că în perioada următoare din vârsta reproductivă vor face parte generațiile puțin numeroase, născute după anul 1990.[2]

Fig.4. Scenarii privind evoluția numărului populației Republicii Moldova până în anul 2050

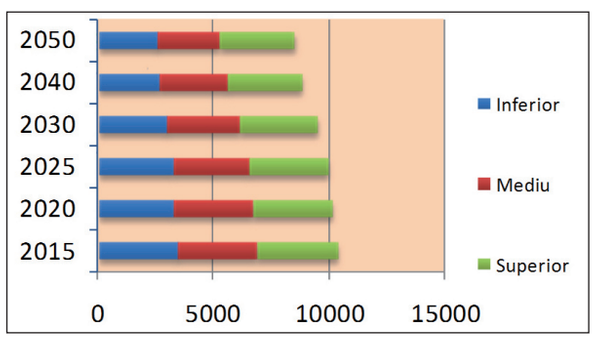

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor World Population Prospects[3]

2 Olga Gagauz, Către anul 2050 Moldova ar putea pierde 1 milion de persoane. Cum reacționăm? în *Populație și Dezvoltare*. Buletin de Informație și analiză în demografie. Fondul ONU pentru Populație. Aprilie 2010 (1).

3 Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects: The 2008 Revision*, http://esa.un.org/unpp, și aiciŞ http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/pressrelease.pdf

VULNERABILITATEA FORȚEI DE MUNCĂ ÎNALT CALIFICATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Analiza evoluției pieții muncii din Republica Moldova din ultimii zece ani (fig.5.), reflectă o reducere continuă a forței de muncă, inclusiv a celei înalt calificate, ceea ce se răsfrânge negativ asupra economiei naționale a țării.

Creșterea economică sporită în principalele ramuri ale economiei reale, ar fi determinat o pondere în creșterea numărului de locuri de muncă înalt calificate, însă realitățile înregistrate de indicatorii demografici și sociali vorbesc contrariul la acest capitol.

Fig. 5. Distribuția populației în vîrstă de 15 ani și mai mult după participarea la activitatea economică (persoane, mii)

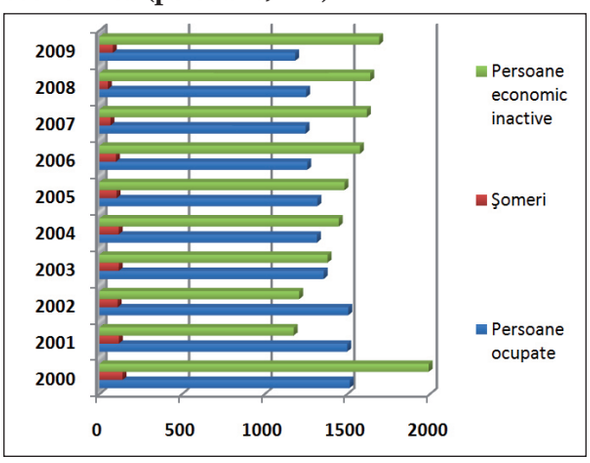

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Potrivit opiniei specialiștilor, piața muncii trebuie să reflecte pe deplin succesele sau insuccesele înregistrate de economia națională[4]. Paradoxal, chiar succesul modest al economiei reale frânează creșterea numărului locurilor de muncă în detrimentul fluxului în creștere a migrației sezoniere și de lungă durată. De asemenea, am putea remarca aici o prezență continuă a incompatibilității cererii de pe piața muncii cu pregătirea academică a specialiștilor înalt calificați. Piața muncii din Moldova duce lipsă de diversitate în ceea ce privește oferta locurilor de muncă. Discrepanțe semnificative sunt din cauza relației dintre ofertă și cerere pe piața muncii. Persoanelor în șomaj, deseori le sunt propuse locuri de muncă peste nivelul pregătirii lor. Deseori, persoanele disponibile pe piața forței de muncă au un nivel insuficient de pregătire și, practic, sunt incompatibile sau mai puțin compatibile cu cerințele pieții muncii.

Șomajul crește vertiginos în raport cu amplasarea în câmpul muncii (fig.6). Conform estimărilor făcute de Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă (ANOFM) o pondere mai mare a locurilor de muncă libere, înregistrate pe parcursul anului 2009, revine celor provenite din sectorul privat și constituie – 54%. Meseriile muncitorești alcătuiesc 75%.[5] Respectiv, situația rămâne precară pentru persoanele cu pregătire înaltă.

Fig. 6. Situația privind măsurile de ocupare a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă realizate de ANOFM (mii, persoane)

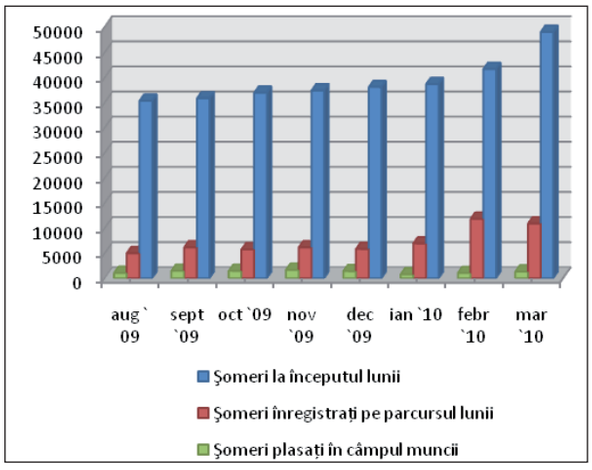

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor ANOFM

4 Bârcă, A., Vaculovschi, D., şialţii. *Situaţiatinerilorpepiaţamuncii* (studiu), ASEM, Chişinău 2008, p.3

5 Prognoza Pieții Muncii 2010, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă, Chișinău 2010

Forța de muncă înalt calificată și profesionistă rămâne descurajată din start de caracterul monoton al relației dintre cererea și oferta de pe piața muncii (fig.7). Prin urmare, forța de muncă necalificată își găsește locul în câmpul muncii mai repede decât cea înalt calificată, cea din urmă devenind mai vulnerabilă în fața migrației.

Fig. 7. Distribuția persoanelor ocupate după nivelul de calificare și specialitate (mii, persoane)

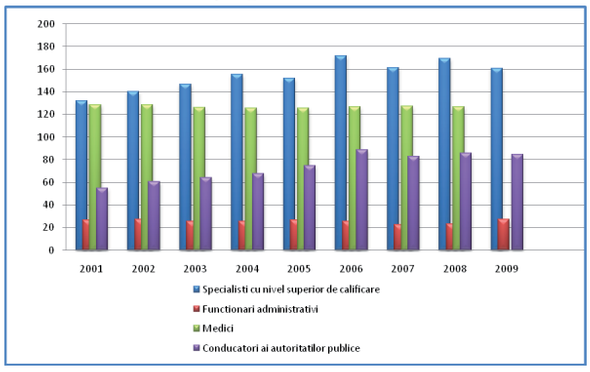

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Conform datelor ANOFM, cele mai solicitate profesii de către angajatori pentru persoanele cu studii superioare și medii de specialitate pe parcursul anului 2009 au fost: medici de profil și medicină generală, surori medicale și asistenți, agenți de asigurare, manageri, electricieni, ingineri în diferite domenii, profesori.

În același timp, asemenea factori ca salariile mici sau lipsa de experiență determină vulnerabilitatea forței de muncă înalt calificate pe piața muncii din Moldova. De exemplu, pentru ingineri, profesori de clasele primare și bibliotecari situația ambiguă de pe piața muncii schimbă relativ voința majorității de a profesa în țară, aceștia identificând multiple modalități de emigrare chiar și ilegal.

Tinerii pe piața muncii

Tinerii din Republica Moldova se confruntă cu greutăți în angajarea în câmpul muncii imediat după finalizarea studiilor. Pe de o parte, lipsa experienței sau vechimii în muncă a tinerilor, iar pe de altă parte lipsa unor activități destinate încurajării participării tinerilor și încadrarea acestora în câmpul muncii creează situația precară a acestora. Conform Planului de acțiuni în domeniul tineretului pentru anul 2010 a Ministerului Tineretului și Sportului,[6] sunt trasate un șir de acțiuni prioritare privind asistența tinerilor în vederea orientării profesionale, angajării în câmpul muncii, inițierii unei afaceri, dezvoltării abilităților economice, integrării sociale. Astfel, este preconizată organizarea târgurilor locurilor de muncă pentru tineri în cooperare cu ANOFM și crearea incubatoarelor de afaceri și a centrelor de carieră pentru tineri în cooperare cu Ministerul Economiei și Ministerul Educației.

Tragem linie și menționăm că până în 2009, situația politicilor în domeniul tineretului a fost caracterizează de lipsa unui scop bine definit și a unei viziuni concrete în a satisface necesitățile tineretului contemporan.

Tinerii reprezintă cea mai ageră categorie de persoane în căutarea unui loc de muncă, încercând toate modalitățile de angajare doar pentru a reuși să obțină un loc de muncă. O bună parte dintre aceștia preferă să asimileze profesii noi, moderne pe care le solicită economia reală, lăsând la o parte profesiile clasice. Astfel, domeniile ca comerțul, turismul, serviciile hoteliere, resursele umane, serviciile de telecomunicații (telefonie mobilă și serviciile asociate) și sectorul farmaceutic sunt domeniile țintă pentru tineret. Mai puțini tineri sunt angajați în sectorul bugetar cum ar fi administrația publică, învățământul și medicina.

Analizând distribuția persoanelor ocupate după vârstă, pentru anul 2009, vom obține următorul tablou (fig.8):

6 Planul de acțiuni în domeniul tineret pentru anul 2010 a Ministerului Tineretului și Sportului, în vederea implementării Programului Guvernului „Integrare europeană: libertate, democrație, bunăstare", 2009-2013. Politici de Tineret: http://www.mts.gov.md/Politici_de_tineret

Fig.8. Numărul total al populației ocupate, distribuite după categorii de vârstă, mii persoane

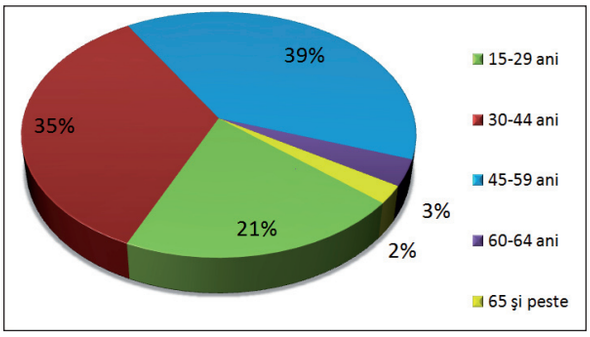

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Respectiv în 2009, tinerii cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 ani au constituit 244,5 mii, sau 21% din numărul total al populației ocupate (1184,4 mii persoane). Dintre aceștia, tinerii cu vârsta cuprinsă între 15 și 19 ani au constituit 28,6 mii persoane, sau cu 12,2 mii persoane mai puțin decât în anul 2006 și cu 35,7 mii persoane mai puțin comparativ cu anul 2002 (fig.9). Respectiv, numărul tinerilor încadrați în câmpul muncii a suferit unele schimbări în decursul ultimilor zece ani.

Fig. 9. Distribuția persoanelor ocupate după categorii de vârstă

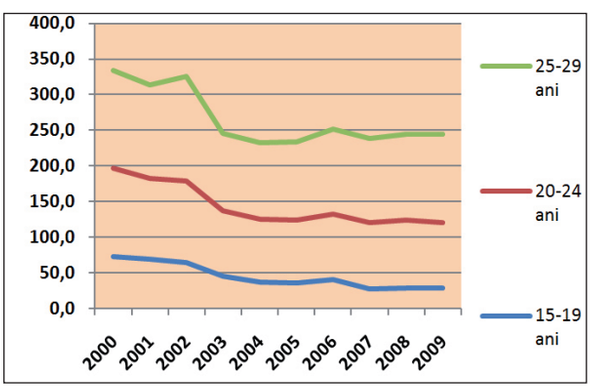

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Scăderea numărului angajaților tineri, în termeni reali, este o reflectare a scăderii continue a ratei natalității. La fel cum atestă cercetările recente realizate în spațiul Uniunii Europene, procentajul angajaților tineri este în scădere în aproape toate statele membre ca rezultat a natalității scăzute într-o anumită perioadă recentă și, ca rezultat al prelungirii activităților educaționale, din ce în ce mai răspândite în rândurile tinerilor. În plus, tinerii specialiști sunt mai vulnerabili la recesiunea economică – angajatorii reacționează la presiunile economice prin reducerea numărului de angajări de tineri specialiști[7].

În cazul Republicii Moldova, situația tinerilor pe piața muncii diferă puțin de cea a UE, fiind cazul unei dileme pe care o împărtășește piața muncii de-a lungul ultimului deceniu. Pe de o parte, pregătirea academică a tinerilor specialiști reduce din compatibilitatea lor cu cererea de pe piața muncii, astfel creându-se discrepanțe serioase în procesul de angajare a acestora. Pe de altă parte, competența lor profesională este pusă la îndoială în multe cazuri de angajatori în lipsa unor cunoștințe practice de specialitate.

De asemenea un moment ce îi face pe tineri vulnerabili pe piața muncii în termeni de forță de muncă înalt calificată, îl reprezintă atitudinea manifestată de tineri prin lipsă de interes față de studii, deseori acestea fiind neglijate printr-o rată scăzută de frecvență la orele academice. Astfel, pentru anul 2009, putem distinge o rată scăzută de frecvență. Aproape 711,1 mii (64%) din totalul persoanelor de 15-34 ani, care formează un eșantion de 1118,7 mii persoane chestionate de BNS, au părăsit sistemul formal de învățământ și nu au urmat apoi nici o formă de învățământ. Iar 407,6 mii (36%) din totalul persoanelor de 15-34 ani au continuat studiile în cadrul sistemului educațional formal. Respectiv, 38,2% își făceau studiile la o instituție superioară.

7 Tineri lucrători – Fapte și cifre. Angajarea tinerilor, Agenția Europeană pentru Securitate și Sănătate în Muncă, FACTS Nr.69, accesat la: http://osha.europa.eu/ro/publications/factsheets/69

EXODUL DE CREIERE SAU CIRCULAȚIA DE CREIERE?

Expresia exodului de creiere parvine din anii '60, referindu-se la fenomenul de pierdere a forței de muncă înalt calificată din țările sărace. Pentru explicarea fenomenului, terminologia a fost dezvoltată de diferiți cercetători de-a lungul anilor, fenomenul păstrându-și sensul esențial cum ar fi migrația internațională a populației înalt calificate din țările sărace în cele avansate industrial.

Astfel, termenul "exod de creiere" a fost menționat pentru prima oară, după unele surse, de scriitorul Ayn Rand în anul 1957 în lucrarea sa *Atlas Shrugged*. În 2004 H..B Entzinger, Marco Martiniello, Catherine Wihtol de Wenden[8] comentau că exodul de creiere este o epuizare a capitalului uman ce afectează țările în curs de dezvoltare care investesc colosal în procesul de formare. Cu toate acestea, în 1989 Nadeem și Jahangir explicau exodul de creiere ca transfer internațional de resurse sub formă de capital uman. Potrivit acestor autori, conceptul se referă la pierderea unor cadre competente sau a capitalului uman pentru societate. Termenul este folosit pentru a descrie pierderea unor profesioniști competenți și competitivi pe piața muncii autohtone. Acești profesioniști sunt academicieni, medici, profesori, juriști, ingineri, tehnicieni, etc.

Johnson și Regets[9] au introdus un nou concept în dezbaterile actuale ale proceselor migraționiste, și anume "circulația de creiere" (brain circulation). A***cesta se referă la ciclul pe care îl realizează în special tinerii absolvenți de universități și tinerii specialiști. Aceștia se deplasează în străinătate pentru a-și continua studiile postuniversitare sau pentru a face un stagiu sau schimb de experiență, ca mai târziu să se întoarcă acasă, aducând cunoștințe, aptitudini noi și transfer de tehnologii.*** Această formă de migrație va crește în viitor, dacă diferențele economice între țări vor continua să crească.

Există o mulțime de abordări multidimensionale privind relația dintre exodul de creiere și creșterea economică. Teoriile moderne, referitoare la creșterea economică[10] (Schumpeter, Harrod-Domar, Von Neumann) explică că descoperirile și invențiile, schimbul de tehnologii și cunoștințe, ca parte al mediului academic și științific, contribuie eficient la creșterea economică. Toate acestea produc periodic beneficii societății din capital și investiții. Odată asimilate și bine implementate în practică, noile cunoștințe și tehnologii capătă amploare pe piața autohtonă, devenind ceva obișnuit și diminuând cu aceasta puterea de investiții în țară, până când nu apare un alt val de invenție și noi tehnologii care sunt solicitate pe piața internă și reprezintă interes primordial pentru economia reală. În astfel de condiții premergătoare creșterii economice, coeficientul de migrație a forței de muncă înalt calificate se reduce la minimum, iar procesul de exod se transformă într-o circulație de creiere organizată, din care societățile academice și științifice beneficiază considerabil, iar agenții economici locali și companiile transnaționale se bucură de acces la o piață competitivă a forței de muncă înalt calificată.

8 H..B Entzinger, Marco Martiniello, Catherine Wihtol de Wenden, Migration between states and markets, Ashgate Publishing, Ltd., 2004

9 Johnson, Jean M./Regets, Mark C. (1998): International Mobility of Scientists and Engineers to the United States – Brain Drain or Brain Circulation? National Science Foundation, Division of Sciences Resource Studies Issues Brief, 10 Nov.1998

10 Vezi mai multe: Daron Acemoglu, Introduction to Modern Economic Growth, Princeton University Press, 2008

Victoria Isac, Direcția Relații Internaționale și Integrare Europeană, Ministerul Educației al Republicii Moldova

Noi nu cunoaștem cifra celor care pleacă la studii peste hotare, acum e „circulație liberă". Nu avem pârghii ca să-i întoarcem acasă. Nu putem obliga aceste persoane să se întoarcă din moment ce nu le putem oferi condițiile necesare de activitate profesională și de trai. O problemă ar fi lipsa locurilor de muncă, dar chiar dacă le oferim un loc de muncă, salariul nu acoperă nici pe departe cheltuielile pe care le are acest specialist, imposibilitatea procurării unei locuințe, dar și imposibilitatea angajatorilor de a oferi anumite facilități.

Chiar și dacă am deține cifra tinerilor specialiști înalți calificați, oricum nu am putea face nimic până nu se schimbă situația economică în țară. Ministerul își pune problema „exodului de creiere", dar din lipsă de finanțe, de oameni, de posibilități de a oferi anumite facilități absolvenților ce au studiat peste hotare nu putem vorbi de anumite politici. De aceea, acești tineri sunt lăsați în voia sorții, cei care se întorc singuri își caută un loc de muncă.

Un exemplu doar: cândva în cadrul ministerului erau 150 persoane, acum suntem 50 de persoane. În aceste condiții nu putem face față tuturor cerințelor, și problemelor care sunt puse în fața ministerului.

Se întorc tinerii, nu putem spune că toți care pleacă la studii peste hotare nu mai revin în țară. Nu deținem o statistică oficială în domeniu, dar din discuțiile cu diverși actori implicați în acest proces, putem deduce că aproximativ 50% dintre beneficiarii de burse în străinătate se întorc după absolvire în țară, circa 25% rămân în țara în care au studiat, iar 25 % fie aplică pentru următorul nivel de studii, fie pleacă în altă țară în căutarea unui loc de muncă.

Cred că numărul tinerilor care pleacă de la noi peste hotare este mai mare decât cel din alte state mai dezvoltate. De cele mai multe ori absolvenți, care au studii peste hotare, la întoarcerea în țară, se angajează pe domenii de specialitate pe care le-au studiat. În majoritatea cazurilor sunt angajați în cadrul organizațiilor internaționale, în cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, în cadrul instituțiilor de învățământ.

Nici unul dintre cele 30 de tratate bilaterale ale R. Moldova în domeniul educației nu stipulează întoarcerea beneficiarilor de burse în țară. În cest context nu cunoaștem câți dintre studenții noștri se întorc după absolvire în țară și nici câți dintre studenții străini, cărora Ministerul Educației le-a oferit burse, rămân în R. Moldova și câți se întorc în țara lor de origine.

Cred că analiza acestei probleme este în competența unei organizații internaționale.

Consider că n-ar fi corect să obligăm tinerii să se întoarcă în țară. Nu avem acest drept. Fiecare cetățean are dreptul la mobilitate.

În cazul Republicii Moldova, piața forței de muncă tinde să se mențină în vigoare doar în baza relațiilor de piață, definite de cerere și ofertă și acestea întrelasă miza pe asimilarea noilor tehnologii și cunoștințe moderne de anvergură pentru economia reală, astfel determinând incapacitatea economiei de a avansa în lipsa cadrelor calificate, transferului de cunoștințe și tehnologiilor avansate. Piața muncii în sine reprezintă un mecanism afectat de niște relații coordonate incoerent dintre instituțiile de resort care au o influență nemijlocită asupra coraportului dintre cerere și ofertă. Migrația în mare parte este produsul acestei situații, care determină populația să

caute cea mai avantajoasă opțiune de a munci în afara țării cu un salariu competitiv și condiții mai bune de viață. În esență, nu atât condițiile de pe piața muncii, ci lipsa caracterului competitiv al acesteia forțează persoanele înalt calificate să părăsească țara pentru un salariu mai bun și șanse reale de a progresa, atât din perspectiva profesională, cât și a instituției familiei.

O ieșire din impas ar fi colaborarea interguvernamentală a Republicii Moldova cu țările membre ale UE în vederea consolidării unui dialog între piețele regionale a forței de muncă din comunitate pentru a asigura fluxul de circulație a cunoștințelor în țară, transferul de tehnologii și suportul inovațional. Crearea dialogului ar facilita menținerea fluxului de informație pentru tinerii profesioniști din Moldova privind cererea și oferta de pe piețele muncii în țările de bună vecinătate și ar permite monitorizarea fluxurilor de migrație a forței de muncă. De altfel, dinamica exodului de creiere este inevitabilă și aceasta are toate șansele să avanseze în termeni restrânși, ca reacție la impasul economic și crizei politice din țară.

Actualmente există o cerere sporită a forței de muncă înalt calificate în țările înalt industrializate, ca consecință a creșterii rapide a coeficientului de îmbătrânire a populației în țările respective și a unui nivel scăzut a natalității.

Tot mai mulți europeni, specialiști în domenii ca: tehnologii avansate, sănătate, inginerie emigrează din UE în America de Nord, activând o perioadă îndelungată acolo și creând premize reale pentru un transfer de cunoștințe și tehnologii. În ceea ce privește tinerii înalt calificați din Moldova, aceștia se plasează în câmpul muncii în statele membre a UE întâmpinând multe greutăți în procesul de angajare. Deseori tinerii specialiști din Moldova merg să muncească la negru. Desigur, nu poate fi vorba aici de un transfer de cunoștințe sau tehnologii.

Pentru identificarea unui loc de muncă, majoritatea tinerilor apelează la prieteni, rude sau diaspora, precum și agenții private de angajare. Un număr foarte redus de persoane au șanse reale de a fi angajați pe profesii și bine plătiți în străinătate. În special sunt cei, care și-au urmat studiile postuniversitare (masterat, doctorat) în universitățile din UE sau care au făcut stagiuni de cercetare în centrele academice din străinătate. Tinerii cu astfel de pregătire academică au șanse mari de angajare atât în Moldova, cât și în străinătate, doar ratele salariale fiind diferite.

Studiile și capacitatea de incluziune a tinerilor pe piața muncii

Angajarea în câmpul muncii după absolvire este visul oricărui absolvent. Asigurarea calității înalte a studiilor superioare și medii care ar facilita dezvoltarea resurselor umane, creșterea gradului de ocupare și promovarea incluziunii sociale ține de responsabilitatea Ministerului Educației și instituțiilor de resort. În prezent, sistemul de învățământ superior și mediu înregistrează unele lacune în ceea ce privește realizarea compatibilității curriculum-ului educațional cu necesitățile economiei. Discrepanțe există între medii rezidențiale (urban-rural). Predomină discrepanțele privind taxele de studii contra plată între specialitățile-cheie în economia națională ca marketing, bănci și audit, turism și servicii hoteliere, drept, finanțe și asigurări, științe administrative și informatică și cele mai puțin atractive cum sunt biblioteconomia, metrologia, ingineria ș.a. (fig.10).

Fig.10. Absolvenții instituțiilor de învățământ superior (exclusiv Ciclul I), pe grupe de specialități

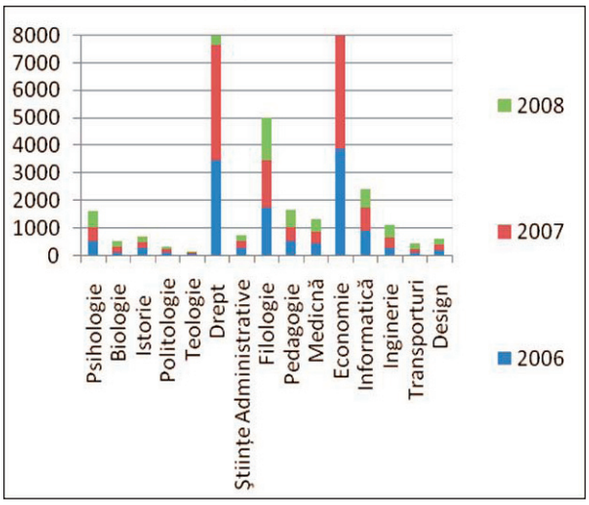

Sursa: Diagrama realizată de autori în baza datelor BNS

Cu toții trăim într-o perioadă a postmodernismului, care trebuie să răspundă schimbărilor și proceselor sociale ce au loc în societate nu doar prin soluții teoretice aplicate doar pe hârtie, dar și practice, care ar veni să completeze neajunsurile sistemului de învățământ preuniversitar, universitar și postuniversitar pentru o piața a muncii competitivă.

Mobilitatea studenților, posibilitatea de a studia în universitățile din UE în bază de burse ține de prezent, dar nu avem siguranța ca așa va fi mereu pentru Republica Moldova. Asemenea programe de schimb academic și de studii postuniversitare cum sunt Erasmus Mundus, Leonardo da Vinci, Tempus vin în întâmpinare pentru a completa lacunele sistemului de învățământ și a pieții muncii, pregătind specialiști cu cunoștințe de ultimă oră, capabili să asigure transferul de cunoștințe necesar. Odată ce Republica Moldova se apropie de procesul de aderare la Uniunea Europeană, oportunitățile scad pentru studenții Moldoveni de a-și continua studiile postuniversitare în UE pe burse complete. De exemplu, odată cu intrarea României în UE, bursele Erasmus Mundus, au fost reduse considerabil pentru cetățenii români, acestea acoperind doar parțial cheltuielile de studii, în comparație cu cele pentru statele în curs de dezvoltare și care nu sunt membre ale UE. Cei din urmă dispun de un pachet deplin de privilegii și acoperire financiară completă. Moldova dispune de o piață de muncă necompetitivă. La acest moment putem spera doar că în următorii 5-10 ani aceasta va fi completată cu cadre profesionale antrenate în UE. Aceasta este posibil doar prin implementarea unor politici în domeniul tineretului de asigurare a calității, de finanțare, de sprijinire a mobilității educaționale, de finanțare a programelor de cercetare, de sprijinire a inițiativelor studențești, etc.

Cauzele șomajului tinerilor înalt calificați pe piața muncii din Moldova

În Republica Moldova crearea ofertei de muncă este condiționată în special de procesele demografice, situația economică și politică.

Șomajul în rândul tinerilor este în mare măsură cauzat de salariile mici la locurile de muncă oferite de agențiile de ocupare a forței de muncă.

Șomajul în rândul tinerilor (cu vârsta cuprinsă între 15 și 24 ani) constituie 13,7%. Respectiv, pentru categoria de vârstă cuprinsă între 15-29 ani acest indicator are valoarea de 11,1%. Aceasta înseamnă o pierdere reală de capital uman și apariția unui deficit de cadre înalt calificate, capabile să-și aplice potențialul intelectual.

Evaluarea potențialului de cunoștințe și încercarea capacităților proprii la locul de muncă ar crește randamentul productivității, însă în realitate mulți tineri specialiști sunt decepționați de oportunitățile de angajare și apoi de condițiile

de muncă. Tinerii sunt afectați de lipsa unei coordonări între cerere și ofertă pe piața muncii. În general, tinerii sunt mai deschiși de a se implica în activități de part-time și mai puțin remunerate, din considerentul acumulării de experiență și relații pentru o eventuală avansare în carieră. În același timp, tinerii sunt vulnerabili față de statornicirea într-un domeniu de activitate, preferând diversitatea și actualitatea emanate de economia reală.

Valentin Lozovanu, expert în politici sociale, IDIS „Viitorul"

1. Ce a însemnat pentru Dvs. studiile sau stagierea în străinătate? Care sunt beneficiile profesionale obținute în rezultat?

Unul din principiile după care m-am condus s-a bazat pe convingerea că doar prin intermediul studiilor, activitatea practică poate deveni mai eficientă. Din momentul în care am fost angajat în cadrul Direcției Cooperare cu organismele financiare internaționale din cadrul Ministerului Economiei și Comerțului, am fost implicat într-o serie de activități complexe care solicitau cunoștințe vaste în domenii specifice. Am beneficiat de o experiență valoroasă, care mi-a provocat interesul de a-mi aprofunda cunoștințele pe unele domenii distincte, care la acel moment nu erau suficient acoperite de programele universitare existente la noi în țară.

Am ales să urmez programul de studii în Relații Internaționale și Integrare Europeană la Școala Diplomatică din Estonia în baza bursei oferite de către Ministerul Afacerilor Externe al Estoniei. Programul în cauză mi-a oferit o dimensiune mai practică din perspectiva experienței naționale și internaționale a profesorilor care ne-au predat și diverselor instituții vizitate. În mod special ași evidenția accesul la o bibliotecă modernă, alte surse informaționale de acces restrâns din cadrul instituției (deocamdată inexistentă la noi), posibilitatea de a vizita diverse organisme internaționale, participarea la conferințe.

2. V-a ajutat să găsiți un loc de muncă sau să avansați din punct de vedere profesional?

Această experiență mi-a consolidat alegerea de a activa în serviciul public. După absolvire am activat în domeniul coordonării politicilor și asistenței externe. După aproape doi ani de experiență în acest domeniu, am ales să continuu la Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative în calitate de expert în politici sociale.

3. Cu ce probleme de ordin tehnic, academic, logisitic, v-ați confruntat?

Una din primele probleme cu care se confruntă un student sunt dificultățile legate de perfectarea documentelor. Din păcate, la acel moment, unica posibilitate de a obține o viză pentru Estonia era deplasarea la Kiev. Spre marea mea satisfacție, autoritățile estoniene au facilitat la maximum obținerea acesteia. La acest moment posibilitatea efectuării acestor aranjamente la Chișinău în cadrul Centrului Comun de Vize nu face decât să bucure pe tinerii studenți, care intenționează să-și continue studiile în Uniunea Europeană.

O altă problemă o reprezintă interesul pasiv pe care îl manifestă de multe ori instituțiile naționale în promovarea instruirii calitative a propriilor colaboratori. Datorită constrângerilor financiare, acestea, rareori își asumă cheltuielile pentru efectuarea unor instruiri peste hotare. De cele mai multe ori acceptul pentru participarea la unele programe de instruire de o durată mai mare este limitat, iar în cazul când instruirea durează mai mult de un an este practic imposibilă.

În același timp, lipsa cadrului legal în acest caz, a unor acorduri interuniversitare, care ar permite studenților o mobilitate mai mare, o recunoaștere reciprocă a studiilor și schimb constant de informații și experiență face complicată perfecționarea studiilor pentru studenții noștri în străinătate.

Antreprenoriatul – o soluție

Promovarea spiritului antreprenorial ar fi o ieșire din impas pentru tinerii specialiști care sunt marginalizați pe piața muncii din cauza salariilor mici și a caracterului monoton al pieței muncii. Încurajarea tinerilor antreprenori sau tinerilor specialiști de a practica o afacere sau proiecte științifice în domeniul preferat, cu suportul autorităților locale și al agenților economici, nemijlocit interesați în activitățile întreprinse de aceștia, ar reduce considerabil riscul exodului de creiere și ar contribui la eradicarea sărăciei în rândurile tinerilor. Moldova are nevoie de antreprenori, având în vedere o mulțime de ramuri ale industriei și servicii care trenează pe loc din lipsă de inițiativă, cadre profesionale și investiții. De exemplu, în UE, doar 15% dintre lucrători practică o activitate independentă, iar în cazul tinerilor - 4,2%.

Acest lucru vorbește de o implicare mai puțin activă a autorităților publice locale în susținerea tineretului studios, creându-le condiții bune de studii, de practică și de transfer de cunoștințe, ca mai târziu să beneficieze de un suport instituțional și juridic în deschiderea și menținerea unei afaceri. În termeni economici, Moldova duce lipsă de parteneriate publice private, create în baza unui dialog public și transparent dintre agenți economici, antreprenori, autoritățile publice locale și beneficiari direcți ca școli, spitale, grădinițe, sectoare de poliție, proiecte regionale și municipii întregi.

Cum arată studiile recente, nivelul de pregătire este scăzut în vederea inițierii și dezvoltării unei afaceri în Republica Moldova. Acesta este puțin în creștere printre rândurile tinerilor, constituind 48,4% (grupul de vârstă 25 – 39 ani). În rândul populației, persoanele care dețin o afacere proprie, conform declarațiilor, constituie cca. 4%, comparativ cu 7,6% ce intenționează să inițieze o afacere pentru prima dată. Așa arată raportul de studiu pentru 2008 privind gestionarea finanțelor de către gospodăriile casnice din Moldova, inițiat de Organizația Internațională pentru Migrație.[11] Cum arată același raport, fiecare al doilea cetățean nu se consideră pregătit pentru o astfel de activitate; 27,9% înclină și ei să creadă astfel. Doar 15,9% de respondenți consideră că au un anumit grad de pregătire în acest sens, dintre care doar 5,7% se declară foarte bine pregătiți.

Un moment important reprezintă faptul că remitențele nu contribuie substanțial la consolidarea unei afaceri, adică nu reprezintă un capital investițional. Persoanele cu afaceri proprii, care fac parte din gospodării cu migranți, conform aceluiași studiu, constituie doar 3,3%, comparativ cu 3,8% în cazul persoanelor care fac parte din gospodării fără migranți.

Mai există și factori care împiedică lansarea afacerilor cum ar fi lipsa de resurse financiare, impozite mari, birocrație, corupție, piața de desfaceri limitată, lipsa de cunoștințe despre procedurile de inițiere și dezvoltare a unei afaceri, lipsa de parteneri, lipsa cunoștințelor de contabilitate și legislație, lipsa informației despre sfera de lansare a afacerii. Există un set de bariere care împiedică organizarea unei afaceri în Republica Moldova în funcție de capacitatea investițională, voința personală, prezența partenerilor etc.

11 Gestionarea finanțelor de către gospodăriile casnice din Moldova. Raportul de studiu 2008 Organizația Internațională pentru Migrație, http://iom.md/materials/studies_reports/2009_01_19_how_moldovan_rom.pdf

Mobilitatea tineretului studios

În ultimul an de studiu academic, tot mai mulți studenți își încearcă norocul la masterat în UE, SUA și Canada. Programele de schimb academic oferă șanse reale și unice de studii și cercetare postuniversitare în țările din Occident, susținând potențialul intelectual al țării.

Mobilitatea internațională a tinerilor specialiști cauzează beneficii globale prin îmbunătățirea fluxului de cunoștințe și de îndeplinire a cererii de competențe. Mobilitatea internațională a studenților și a tinerilor specialiști este în sine o parte a procesului de globalizare și este imposibil de a fi evitată.

Lucrătorii străini calificați aduc o contribuție la creșterea economică prin intermediul a trei asocieri principale: de cercetare și tehnologie, de afaceri și comerț; de antreprenoriat și inovare. Din nefericire, Republica Moldova pică la toate trei asocieri, deoarece specialiștii calificați și înalt calificați pleacă peste hotare, în majoritatea cazurilor la muncă neagră, și deseori ilegală. O profesoară din Moldova ajunge menajeră în Italia sau un inginer calificat activează ca muncitor pe șantier. Detașarea persoanelor de la un mediu de muncă obișnuit de înaltă calificare și integrarea lor într-un mediu de muncă necunoscut și mai puțin avantajos îi descurajează din perspectiva avansării profesionale.

Interviu cu Angela Mușet, Director, Educational Advising Center

Cât de solicitate sunt serviciile de informare pe care le oferiți (numărul apeluri telefonice, cereri prin e-amil etc.) referitor la oportunitățile de a studia peste hotare?

La Centrul de Informații Universitare se adresează lunar aproximativ 1300 persoane dintre care 400 vin la oficiul CIU, 200 ne contactează telefonic și circa 700 solicită informația referitor la studii prin e-mail.

S-a intensificat cererea acestor servicii? De când? În ce măsură?

Cele mai multe solicitări le primim în perioada septembrie-decembrie când sunt anunțate bursele și programele pentru studii. Am observat o creștere mai pronunțată a numărului de solicitări față de serviciile noastre în ultimii doi ani.

Câte burse reușesc să obțină studenții interesați prin intermediul organizației Dvs.?

Pe plan internațional circa 15-20 burse, iar pe plan local aproximativ 100 burse anual.

Câți dintre cei care au mers la studii revin acasă pentru a profesa?

Din informațiile pe care le deținem noi, aproximativ 80 la sută dintre beneficiarii de burse în cadrul unor instituții de învățământ peste hotare, după finisarea studiilor revin și profesează în R. Moldova. Ceilalți, de cele mai multe ori, aplică la masterat sau doctorat în țările unde au studiat.

Câți lucrează în domenii străine studiilor pe care le-au făcut (inferioare nivelului lor de instruire)?

Nu cunosc cazuri ca un beneficiar de bursă să profeseze peste hotare la un nivel inferior pregătirii sale profesionale.

Care ar fi instrumentele capabile să întoarcă tinerii instruiți peste hotare pentru a profesa acasă?

Îmbunătățirea situației economice în țară ar motiva tinerii să se întoarcă în R. Moldova. Dacă acești tineri ar beneficia de salarii mai sus de medii poate ar reveni acasă într-un număr mai mare decât în prezent.

Pot moldovenii care se întorc acasă să aibă succes pe plan profesional, dar și financiar în actualele condiții?

Sigur că pot avea și după exemplele pe care le avem, pot spune că aceștia deja au succes, deoarece majoritatea dintre ei sunt manageri de ONG-uri, dețin funcții importante în organizații internaționale. Ar fi bine ca tinerii întorși de la studii de peste hotare să fie angajați într-un număr mai mare în instituții guvernamentale, or, la ora actuală aceștia pot fi găsiți mai mult în organizații neguvernamentale, comerciale, internaționale. Ar fi mult mai util pentru R. Moldova ca stat, dacă aceste „creiere" bine instruite ar lucra pentru guvern.

Costurile și beneficiile exodului de creiere

Costurile și beneficiile exodului și circulației de creiere sunt dezbătute vehement. Exodul de creiere în Moldova are costuri de ordin social, financiar, instituțional, și politic.

Moldova se confruntă cu o reducere al capitalului intelectual. În absența unor mecanisme de corelare a necesităților economiei reale cu pregătirea specialiștilor în instituțiile de învățământ, piața muncii oferă în continuare forță de muncă calificată relativ ieftină.

Exodul de creiere reduce din capacitatea de investiții în afaceri în sectorul public și stagnează dezvoltarea economiei. Plecarea specialiștilor peste hotare crește numărul de lucrători necalificați în sectoarele cheie ale economiei naționale.

Cheia succesului ar fi crearea locurilor de muncă bine plătite pe bază de meritocrație și competitivitate pe piața muncii. Globalizarea a dat viteză schimbului de experiență, punând în valoare transferul de cunoștințe și inovare tehnică în sectorul industrial și cel de afaceri. Astăzi, Moldova necesită un val de transfer de cunoștințe în sectorul industrial și cel al afacerilor cu sprijinul guvernamental și al organizațiilor internaționale. De asemenea, este necesar de a dezvolta tradițiile și competitivitatea industrială.

Exodul de creiere face modificări substanțiale în politicile educaționale. În multe țări, serviciile de învățământ sunt finanțate din fonduri sociale, de contribuabili (inclusiv prin intermediul remitențelor parvenite de la diaspore).

O problemă rămâne discrepanțele în sistemul de educație autohton, care, practic, împiedică dezvoltarea profesională a tinerilor specialiști din Moldova peste hotare. Pentru specialiștii din Moldova, de nenumărate ori, este nevoie de o recalificare profesională, realizată în baza legislației și cerințelor sistemului de învățământ al țării gazdă. Persoanele înalt calificate, care părăsesc țara pe termen lung, nu se pot angaja pe specialitate doar pentru că diploma și meritele obținute în Moldova nu sunt sau sunt parțial recunoscute de autoritățile străine.

De asemenea, exodul de creiere contribuie la apariția riscului de creștere a impozitelor pe venit pentru populația economic activă. Acest lucru se face pentru acoperirea fondurilor publice sociale din care se alimentează pensiile și salariile din sectorul bugetar.

EXPERIENȚA CHINEI

Migrația se bazează pe decizia personală a unei persoane. Pentru a influența decizia unei persoane de a părăsi țara în căutarea unui loc de muncă bine plătit, este necesară îmbunătățirea condițiilor și respectarea drepturilor de muncă de către angajatori. Un rol decisiv în această direcție îl are implicarea comunităților transnaționale și diasporei în crearea condițiilor pentru investiții, transfer de cunoștințe și tehnologii. De exemplu, există un transfer de tehnologie eficient între Silicon Valley (SUA) și regiunea Hsinchu (China) prin intermediul comunităților transnaționale tehnice, create în Taiwan. Prin intermediul rețelelor formale și informale, comunitățile tehnologice transnaționale din Taiwan stabilesc legături cu cele două regiuni descentralizate, Silicon Valley si Hsinchu, pentru a beneficia de transfer de cunoștințe și a menține avantajul competitiv. Un alt exemplu este performanța economică al orașului Wuxi, prin trasnfer de tehnologii avansate prin intermediul comunităților tehnologice transnaționale chineze.

Diaspora chineză trimite remitențe pentru a sprijini familiile și rudele acasă. În același timp, remitențele pot fi investiții, începând cu achiziționarea de proprietăți imobiliare și continuând cu investiții în diferite sectoare ale economiei naționale chineze.

Comunitățile transnaționale joacă un rol semnificativ în promovarea educației în lume. Transferul de cunoștințe către țările de origine reprezintă modul cel mai practic de recuperare a avantajului competitiv.

Diaspora are un impact semnificativ asupra consolidării și finanțării instituțiilor de asistență socială.

În 1992, China a început să încurajeze studenții stabiliți în străinătate să se întoarcă acasă pentru vizite scurte și să se angajeze în diverse programe de sprijin economic în China sau la distanță.

Un șir de țări în curs de dezvoltare încearcă să transforme capitalul uman, dezintegrat din cauza exodului de creiere, într-o forță pozitivă pentru dezvoltare prin încurajarea cetățenilor migrați peste hotare să se încadreze în învățământul superior pentru a ajuta țara lor de origine. În special o astfel de politică duc majoritatea țărilor din Africa, susținând și protejând la nivel de guvern studenții și tinerii specialiști băștinași care urmează o facultate sau un stagiu peste hotare.

În 2001, guvernul Chinei a pus în aplicare o nouă politică pentru a încuraja emigranții chinezi în străinătate să contribuie la modernizarea economică și socială a Chinei. Ideea principală este de a susține cetățenii chinezi înalt calificați, care locuiesc și activează în străinătate, să facă schimb de experiență și transfer de cunoștințe cu specialiștii înalți calificați din China. O astfel de politică a încurajat exodul de creiere să treacă în faza de circulație de creiere, oferind în acest fel un avantaj celor care rămân în afara patriei să aplice cunoștințele lor la distanță. De facto, în ultimii zece ani, unii specialiști consideră că circulația de creiere a contribuit la modernizarea Chinei în diverse domenii.

Ca amendament la cele menționate mai sus, este relevant de subliniat că diaspora din Taiwan, Chile, și Israel au contribuit la dezvoltarea industriilor high-tech în țara lor de origine prin transferul de tehnologii și colaborarea în socie-

tățile transnaționale. India și China includ mai multe exemple recente.

Fluxul forței de muncă calificate din țările în curs de dezvoltare în țările avansate industrial și fluxul de tehnologie și capital din țările avansate în țările în curs de dezvoltare, au contribuit la dezvoltarea economiilor regionale specializate.

or. Wuxi, China. Sursa: www.asialynx.com/

IMPACTUL EXODULUI DE CREIERE ȘI AL REMITENȚELOR PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Moldova este considerată „o țară a migranților", cum se menționează pe pagina oficială a OIM în Moldova. Este tablou dramatic situația socială și economică a majorității din populație[12]. Sondajele realizate de OIM "Migrația și remitențele Survey 2006" arată că peste 40% din populație locuiește în gospodării care beneficiază de remitențe. Majoritatea acestor fluxuri sunt utilizate pentru a finanța consumul casnic de bază, bunuri de folosință îndelungată a consumatorilor, cumpărarea de locuințe și achitarea datoriilor. Foarte puține dintre aceste fluxuri, mai puțin de 7 la sută, sunt utilizate pentru a finanța investițiile în afaceri și mai puțin de 5 la sută sunt păstrate în conturi bancare.

Exodul de creiere a cauzat probleme serioase în învățământul universitar din Moldova. Universitățile din Moldova duc lipsă de personal academic înalt calificat cu experiență internațională, pentru a desfășura activități de predare de calitate și de a gestiona eficient cercetări care ar reflecta necesitățile și lacunele sectorului economic, social, politic etc.

Migrația a adus cu sine o serie de probleme de ordin social în Moldova. De exemplu, numărul mare de migranți a contribuit la sporirea numărului copiilor care cresc fără părinți în mediul rural, unde nivelul de sărăcie este mult mai mare decât cel în sectorul urban. Fiind fără supravegherea părinților alcoolul, tutunul și drogurile au devenit mijloace atractive de petrecere a timpului liber pentru adolescenți.

12 Migration & Development, http://www.iom.md/migration&development.html

Exodul creierelor reprezintă unul dintre rezultatele globalizării și efectele acestui proces sunt ireversibile pentru societate. Pierderea forței de muncă calificate, în același timp, pierderea din capacitatea de productivitate și degenerarea progresului științific, creează toate premisele unei stagnări serioase economice și a unei restructurări sociale în Republica Moldova.

Efectul migrației este considerat un factor-cheie în termini de transfer de cunoștințe și tehnologii pentru creșterea economică în țara de origine. Remitențele s-au dovedit a fi mai puțin volatilizabile (fig.10), mai puțin pro-ciclice, și, prin urmare, o sursă de venit mai viabilă decât alte fluxuri de capital către Moldova, cum ar fi investițiile străine directe (ISD) și ajutorul pentru dezvoltare.

Fig. 11. Evoluția transferurilor din străinătate în perioada 1999-2008

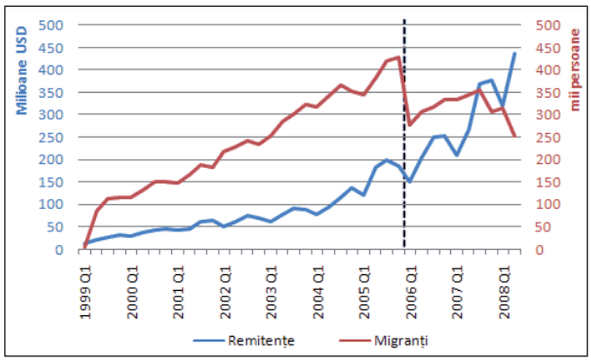

Sursa: Culiuc.com[13]

Remitențele sunt o pondere considerabilă în dezvoltarea comunităților și infrastructurii

13 Graficul este întocmit în baza datelor din Ancheta Forței de Muncă în Gospodării, efectuată de Biroul Național de Statistică)
Vezi: http://www.culiuc.com/archives/img/rem_vs_mig1.gif

locale, dacă acestea sunt investite direct de migranți prin intermediul unor politici adiacente de susținere a micului business. În realitate, remitențele sunt direcționate spre consumul curent și pe activele neproductive de uz casnic, de multe ori evitând investirea lor într-o afacere din cauza credibilității joase în transparența și eficacitatea instituțiilor financiare, din cauza barierelor administrative și corupției, din lipsa unor politici de susținere a antreprenoriatului.

În funcție de activitățile întreprinse în străinătate – munca la negru sau în bază de contract – persoanele angajate asimilează noi deprinderi și abilități alături de meseria pe care o posedă, astfel, creându-se reale premise de obținere a experienței profesionale, care, la momentul întoarcerii acasă într-un mediu favorabil de activitate economică, ar putea fi aplicate și/sau ajustate la rigorile naționale. Acest lucru pune în valoare experiența, cunoștințele, aptitudinile obținute în străinătate de către migranți după momentul întoarcerii. Pe de altă parte, apare întrebarea: cât de pregătit este mediul economic în termeni de legislație și politici de susținere a micului antreprenoriat pentru a putea beneficia și proteja acest capital social revenit acasă? Moldova nu dispune de politici de susținere a migranților veniți acasă, ba din contra, condițiile economice și legislația în vigoare pun piedici serioase în dezvoltarea micului business.

Dacă profesorii, medicii, inginerii recent activi în viața socială a Moldovei, emigrați peste hotare, revin după 5-10 ani acasă, au nevoie de o susținere totală pentru a-și crea o mică afacere, pentru că sunt foarte puține șanse de a se reintegra în mediul social în care au activat cândva. Pentru a nu da curs reîntoarcerii lor în străinătate, ca potențial capital social cu experiență, este nevoie de un set de politici de susținere a acestora, atât în termeni de credite pentru o perioadă mai lungă, cât și de unele facilitări fiscale. Toate acestea pentru a întâmpina și a susține inițiativa de a deschidă o mică afacere în Moldova. Dezvoltarea micului business în Moldova ar facilita, în primul rând, un schimb de experiență în domeniul relevant între țara de origine și țara gazdă, deoarece, în mod tradițional, migranții, întorși acasă, tind să deschidă o afacere în domenii deja asimilate cu brio de ei și mai puțini reîntorși acasă încearcă o afacere într-o ramură necunoscută.. Aceasta înseamnă că are loc un transfer de cunoștințe, însă pe loc gol, deoarece, la moment, nu există politici de ajustare a tehnologiilor noi, profesiilor derivate din apariția acestor tehnologii la rigorile economiei naționale. Respectiv, crește riscul de scădere a investițiilor într-o afacere mică, iar de aici și potențialul de a aduce investitori străini.

Impactul remitențelor asupra dezvoltării ar putea fi considerabil în termeni de susținere a unor ramuri industriale și agricole primordiale, în cazul în care există o politică de stimulare și susținere a investițiilor și antreprenoriatului. Leichtman, de exemplu, a ajuns la concluzia că prioritățile de investiții ale migranților sunt axate pe lansarea întreprinderi mici[14]. În această ordine de idei, este important de menționat că este o necesitate primordială crearea unui sistem financiar-creditar pentru întreprinderile mici, care ar fi susținut și patronat de guvern în cadrul unei politici prioritare de susținere a antreprenoriatului în Moldova. De asemenea, în condițiile economice actuale, devine importantă efectuarea monitorizării relațiilor dintre fluxurile de migrație, schimbările generale socio-economice și dezvoltarea locală pentru a facilita activitatea antreprenoriatului în Moldova.

Remitențele ar putea fi investite la o etapă ulterioară, atunci când migrantul este mai mult sau mai puțin stabilit la destinație, are un loc de

14 Leichtman, M. A., 2002. Transforming Brain Drain into Capital Gain: Morocco's Changing Relationship with Migration and Remittances. The Journal of North African Studies 7(1):109-137

muncă relativ sigur și/sau deține o gospodărie. Remitențele ar putea fi investite sau alocate în:

- crearea asociaților de advocacy la nivel local pentru a facilita implementarea unor afaceri profitabile ajustate la necesitățile comunității/localității respective;
- consolidarea capacităților și dezvoltare instituțională locală;
- planificarea și punerea în aplicare la nivel local a Parteneriatelor Publice Private.

Experiența internațională atestă că consolidarea Asociaților de Advocacy la nivel local contribuie eficient la dezvoltarea comunității locale. Aceasta este o structură organizatorică, compusă dintr-un consiliu de administrație, un comitet de lucru, precum și un comitet cultural și al reprezentanților comunității respective. Cel mai recent exemplu sunt asociațiile din orașele El Salvadorului[15]. Asociațiile sunt agenți de dezvoltare, având un potențial pentru comunitățile locale, prin intermediul activităților filantropice și investiții prin remitențe.

Printr-o politică eficientă de susținere a antreprenoriatului, investițiile prin remitențe ar putea acoperi mai multe sfere ale economiei la nivel local:

- infrastructură, construcții de drumuri și de îmbunătățire a străzilor, construcția școlilor, spitalelor, grădinițelor, etc.
- spirit antreprenorial, prin investiții în fabrici mici (de îmbrăcăminte, încălțăminte, mobilă) și industria prelucrătoare, în companiile mici de servicii și agențiile de turism local, etc.

În termeni generali, remitențele îmbunătățesc accesul gospodăriilor la sisteme de finanțare și creditare și, respectiv, facilitează accesul statului la investițiile străine directe. Prin generarea unui flux constant de câștiguri și transferuri, are loc îmbunătățirea bonității statului și accesul la piețele internaționale de capital. O politică în această direcție ar ține de reducerea costurilor pentru transferurile de remitențe ce-ar duce la mărirea fluxurilor de remitențe prin canalele oficiale.

15 Community Remittances & Local Development, Report on Participatory Planning and Collective Action for Los Angeles-El Salvador Transnational Development. A grant final report, December 2005 for the Rockefeller Foundation.

PLATFORMA DE COMENTARII

Loretta Handrabura,
Viceministra Educației

Ministerul mereu a solicitat cifra studenților care pleacă la studii peste hotare, dar acest lucru este vizibil foarte greu, fiindcă lipsa de acorduri, lipsa de dialog dintre R. Moldova și alte state pe parcursul ultimilor ani, nu ne permite să deținem această informație.

Sigur că ministerul face eforturi pentru a diminua această problemă. În primul rând prin faptul că Republica Moldova este parte a Procesului de la Bologna și această problemă se pune în discuție de toate statele, chiar în cadrul ședințelor inerguvernamentale la nivel de miniștri.

Problema nu trebuie pusă în ce măsură este preocupat Ministerul Educației de exodul de creiere, dar în ce măsură este preocupat statul de acest fenomen. O serie de factori ca condiții de muncă inadecvate, care nu oferă tinerilor șansa să-și valorifice potențialul profesional și salariile mici motivează tinerii să părăsească țara în căutarea unei surse de venit.

Exodul de creiere se produce ca reacție a mai multor probleme de ordin economic și social. Statele care au un nivel al bunăstării pe măsura așteptării sunt mai puțin afectați de acest fenomen. În fond, problema trebuie abordată corelativ: dacă statul face efortul și asigură un cadru financiar, și locuri de muncă adecvate, atunci tinerii specialiști chiar dacă se duc pe o perioadă de timp la studii sau serviciu pe specialitate în străinătate, au șanse mari de reangajare la întoarcere ca specialiști cu un grad mai mare de specializare. Acești tineri au un potențial de a aduce expertiza profesională din statul "gazdă".

Republica Moldova, creând un spațiu de reîntoarcere pentru acești specialiști, poate beneficia de cunoștințele acestora. Problema trebuie privită anume în acest context.

Academia de Științe și alte instituții au pierdut multe creiere în ultimii zece ani. Însă, din cauza crizei economice mondiale, tot mai mulți revin înapoi acasă.

Rolul Ministerului Educației este de a asigura un cadru educațional adecvat. Desigur că Procesul de la Bologna prevede mobilitatea studenților prin care se face acest schimb reciproc de experiență, expertiză, pe de o parte și șansa unei calificări mai înalte, pe de altă parte. Cu regret, trebuie să constatăm că problema financiară intervine în asigurarea cadrului de mobilitate a studenților. Dacă alte state ne asigură acest cadru de mobilitate, prin burse, spații de trai, și studiu, noi, la rândul nostru, suntem mai puțini atractivi pentru circulația inversă de creiere, deoarece nu ne putem permite să oferim acoperirea cheltuielilor pentru cazare, studii și asigurări sociale studenților și cadrelor didactice străine. Este important pentru noi să găsim aceste modalități de finanțare. În acest context, conștientizăm faptul că statul investește în instruirea unui creier enorm, dar pierde atunci când acesta pleacă din țară. De aceea eu zic "statul".

Ministerul Economiei este cel care face întotdeauna diagnoza pieței muncii și cu alte ministere contribuie, în primul rând, la crearea locurilor de muncă și, mai repet, a unor salarii care să răspundă cerințelor unui trai decent. Iată de ce eu zic că problema este una corelativă și, desigur, fiecare minister are partea sa de intervenție. La acest capitol, este foarte bine de aflat și poziția ministerului Muncii.

Ministerul Educației asigură calitatea studiilor pentru specialiști care și-ar putea găsi de muncă atât pe piața internă cât și pe piața europeană. Trebuie să devenim competitivi în acest sens, dar sigur, într-o piață a muncii competitivă, atractivă pentru investițiile străine directe, care ar oferi oportunitate reală de angajare pe specialitate absolvenților.

Calitatea studiilor trebuie îmbunătățită pe toate treptele educaționale, nimeni nu contestă acest fapt. Asigurarea calității studiilor este unul din principiile de bază a politicii de stat. Respectiv, dacă politica statului va avea abordarea pe care noi o propunem, ca Minister, în proiectul Codului Educațional, ca educația să fie prima prioritate în care să fie alocate mai multe investiții, atunci, cred eu, acest lucru se va întâmpla. Dar încă o dată ași menționa că educația trebuie corelată cu piața muncii.

Liberalizarea regimului de vize ar simplifica această problemă. În ce mod? Cadrele didactice, studenții și toată lumea care se încadrează pe piața muncii europeană, având această libertate de mișcare, asigurată din punct de vedere legislativ, ar putea să aducă experiența și să asigure transferul de cunoștințe și tehnologii acasă.

CONCLUZII

Productivitatea muncii este cea mai importantă formă de manifestare a capitalului social. Respectiv, capacitatea forței de muncă de a produce și a presta anumite servicii creează condiții favorabile pentru dezvoltarea economică a statului. În condițiile social-economice existente în Republica Moldova, se creează anumite presiuni de ordin economic pentru forța de muncă înalt calificată. Infrastructura învechită, discrepanțe de ordin social și economic, rata ridicată a șomajului sunt doar unele premise ale migrației capitalului intelectual al țării. Majoritatea tinerilor sunt atrași de noi oportunități în carieră sau de profesarea unei alte meserii, de salarii mari și condiții mai bune de viață în străinătate.

Migrația ca un progres al globalizării, caracterizează exodul de creiere ca pierdere de personal calificat și creștere a numărului de forță de muncă ieftină și calificată pentru țările dezvoltate și înalt industrializate.

Problema exodului de creiere devine importantă pentru educație. Pe de o parte, educația, ca factor esențial al dezvoltării umane, corelează cu migrația rural-urbană, fenomen caracteristic societăților aflate în faza de avansare industrială. Populația tânără migrează din sectorul rural în cel urban, pentru a face studii, ca eventual să beneficieze de un loc de muncă bine plătit. Această formă de mobilitate crește nivelul de educație a populației rurale și-i mărește șansele reale de a avea locuri de muncă bine plătite în sectorul urban. Pe de altă parte, odată cu creșterea numărului populației urbane calificate, crește rata șomajului în rândul ei. Respectiv, aglomerarea urbană rapidă mărește șansele de emigrare a populației calificate, ca reacție a excesului de forță de muncă calificată și nesolicitată pe piața muncii. Astfel, nivelul de creștere a șomajului în regiunea urbană corelează cu tempoul migrației internaționale.

Exodul de creiere afectează sistemul educațional și creșterea economică prin reducerea numărului forței de muncă calificate. Prin urmare, este necesară elaborarea de politici de corelare a raportului dintre procesul de educație și instruire a tineretului (inclusiv al personalului calificat) și cerințele economiei reale.

Cu regret, sistemul de învățământ superior autohton nu cuprinde toate specialitățile cerute pe piața muncii. Un șir de profesii actuale necesită specializări pe care sistemul de educație nu le oferă. Procesul de formare și dezvoltare a competențelor generale de specialitate se efectuează în termeni teoretici și generali, aspectul practic fiind deseori absent.

Migrația exodului de creiere nu poate fi controlată de către sistemul de educație. Însă situația exodului de creiere ar fi monitorizată prin politici guvernamentale, orientate spre analiza proceselor migraționiste și educaționale. O politică de corelare a cerințelor pieții muncii cu sectorul educațional ar schimba situația reală exodului de creiere.

RECOMANDĂRI

Instituțiile academice în cooperare cu angajatorii, ca motoare generatoare de forță de muncă calificată, ar trebui să implementeze o politică de corelare dintre cererea de pe piața forței de muncă și ofertă. În consecință, avem specialiști calificați, care, deseori, nu sunt eligibili cu cerințele posturilor vacante pe specialitățile lor, deoarece le lipsește specializările, care țin de actualitatea economiei naționale. În fond, acești specialiști calificați sunt mai ușor expuși unei eventuale emigrări din țară.

Antrenarea antreprenoriatului în rândurile tinerilor ar fi o politică cheie în sensul implicării lor în economie. Modalitățile de antrenare sunt cele mai diverse ca cultivarea și dezvoltarea capacităților de antreprenoriat prin educație de calitate, acces liber la informație și transfer de cunoștințe prin intermediul programelor de schimb academic și cursurilor specializate. Tinerii reprezintă viitorul capital social și instituțional al țării, care trebuie să fie înzestrat cu abilități tehnice și capacități analitice, să fie informat, capabil să conducă o afacere și să chibzuiască noi segmente de investiții în economie.

Guvernul ar trebui să ofere facilități și stimulente substanțiale forței de muncă tinere calificate și diasporei inclusiv pentru dezvoltarea de transferuri de cunoștințe și tehnologii, care sunt atractive pentru profesioniști și antreprenori, în special prin politici care vizează dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii.

Pentru prevenirea exodului de creiere sunt necesare a fi întreprinse politici la nivel de guvern pe termen lung cum ar fi investițiile substanțiale în învățământul superior pentru a facilita dezvoltarea capitalului intelectual al țării. Guvernul este îndemnat să investească în infrastructură pentru cercetare și inovare, oferind stimulente și facilități pentru antreprenoriat și dezvoltări intelectuale, precum și să ofere oportunități pentru stabilirea legăturilor academice, consolidarea și susținerea ulterioară a rețelelor de cercetare și de mobilitate temporară a reprezentanților mediului academic.

De asemenea, pentru a evita exodul de creiere și a stimula circuitul intelectual, la rândul lor, învățământul superior și instituțiile de cercetare ar trebui să încurajeze consolidarea și dezvoltarea rețelelor cu diaspora prin prisma unor proiecte comune.

Lansarea centrelor regionale și internaționale de excelență în Republica Moldova ar trebui să fie o politică educațională importantă ce ține nemijlocit de dezvoltarea științei care, la rândul său, va contribui la găsirea unor soluții locale pentru eradicarea unui șir de probleme de ordin social și economic, cum ar fi reducerea sărăciei, îmbunătățirea sănătății publice, agricultura durabilă, accesul durabil la o sursă de apă potabilă, etc. Crearea unor astfel de centre ar încuraja specialiștii să activeze în țară și ar diminua considerabil fluxurile exodului de creiere. Activitatea acestor centre este bazată pe schimbul de cunoștințe și experiență și ar trebui să trezească interesul mediului academic în revizuirea și modernizarea programelor de studii în pas cu cerințele globalizării, și, mai cu seamă, cu politicile de dezvoltare economică a Republicii Moldova pe termen lung.

Guvernul ar trebui să extindă sprijinul financiar pentru tinerii savanți din Republica Moldova să-și continue studiile postuniversitare și de formare a postdoctoratului în universitățile eventual partenere, pentru a evita ca acești tineri să devină parte a exodului de creiere. Finanțarea trebuie să fie furnizată tinerilor savanți de la începutul carierei lor pentru a-i ajuta la promovarea cercetărilor, rezultatul cărora este foarte important economiei și societății în ansamblu.

Cu privire la subiectul remitențelor, se vehiculează cu diferite polemici, la bază fiind problema reducerii costurilor pentru transferul de remitențe. O politică prioritară la nivel legislativ ar fi elaborarea unei legi unitare pentru remitențe ca industrie de sine stătătoare, care diferă de cea bancară, astfel protejând politica de costuri pentru transferurile de remitențe și contribuind la extinderea numărului de actori implicați în prestarea serviciilor de remintențe. Acest lucru este recunoscut deja de un număr de țări precum Marea Britanie, Statele Unite, Canada, și Suedia. În această ordine de idei, guvernul trebuie să adopte politici prioritare privind:

- gestionarea și investirea eficientă a remitențelor în țară;
- protejarea și monitorizarea costurilor de transfer a remitențelor;
- Asigurarea protecției sociale a migranților.

Fără o bază de date privind migrarea profesioniștilor este foarte greu de a cunoaște și de a evalua impactul exodului de creiere pentru Moldova. În acest sens, o măsură ar fi crearea mecanismelor instituționale, corespunzătoare pentru facilitarea și colectarea de date privind exodul de creiere. Prin urmare, diaspora ar putea include o bază informativă cu profesioniști pentru a determina nivelul de amploare a exodului de creiere, dar și pentru a promova crearea rețelelor de experți și centre academice.

Mai multe guverne cum ar fi Filipine, Pakistan, Mexic, Sri Lanka, Ghana, Nigeria au depus eforturi mari în consolidarea relațiilor cu diaspora lor într-un sens mai larg, cum ar fi prin intermediul legăturilor culturale și sociale, pentru a promova interesele propriilor expatriați în străinătate. Moldova nu trebuie să facă excepție din rândul acestora, problemele fiind comune la subiectul migrației.

Guvernul ar trebui să continue eforturile sale în dezvoltarea unei game de servicii consulare și de altă natură pentru lucrătorii moldoveni migranți în străinătate în vederea încurajării lor de a se reangaja în Moldova și informarea privind drepturile lor civile și politice atât pe teritoriul țării gazdă cât și în țara de origine. Unele guverne au căutat, de asemenea, să dezvolte și să finanțeze asociațiile de emigranți, unde legăturile culturale sunt foarte importante.

Dezvoltarea unor programe de întoarcere temporară este o experiență foarte răspândită în rândul statelor, care se confruntă cu exodul de creiere. În acest sens, inițiativa PNUD-ului în anii 70 ai secolului trecut, cunoscută sub numele „TOKTEN”[16], promovată în Liban, Turcia, China, Nepal, Rwanda, Burundi, Sudan, Palestina și mai recent în Polonia, Bosnia-Herțegovina și Armenia, a încurajat mai mulți cetățeni expatriați ai acestor state, cu experiențe îndelungate în domeniile lor de specialitate, să se întoarcă în țările lor de origine, pentru a face transfer de tehnologii și cunoștințe pentru o perioadă de timp. Acest program este considerat ca fiind unul de intervenție majoră în dezvoltarea eficientă a capitalului social al statului și de întărire a legăturilor dintre diaspora și statul de origine. Mai multe segmente-cheie ale statului cum ar fi educație, sănătate, agricultură, industrie, mass- media, sectorul privat, sistemul judiciar, etc. au beneficiat de asistență tehnică, consultanță și transfer de tehnologii prin intermediul acestui program.

În această ordine de idei, consolidarea și promovarea unor politici migraționiste și educaționale, ajustate la condițiile economice și sociale reale din Republica Moldova, în cooperare cu diaspora din străinătate ar încuraja transformarea exodului de creiere într-un câștig de creiere prin stimularea procesului de circulație de creiere, care, în mod nemijlocit, cum atestă practica internațională, contribuie la progresul științific și dezvoltarea economică a țării.

Opțiunea finală a Moldovei ține de consolidarea unui sistem migrationist pe măsura cerințelor interne ale țării, ghidate de necesitățile economice și sociale și corelate cu capacitățile diasporei pe plan extern pentru a atrage sprijinul și implicarea acesteia la transferul de cunoștințe, tehnologii și în reforme.

16 Transfer of Knowledge Through Expatriate Nationals

BIBLIOGRAFIE

1. **Bârcă, A. Vaculovschi, D.** și alții. *Situațiatinerilorpepiațamuncii* (studiu), ASEM, Chișinău 2008, p.3
2. *Community Remittances & Local Development*, Report on Participatory Planning and Collective Action for Los Angeles-El Salvador Transnational Development. A grant final report, December 2005 for the Rockefeller Foundation.
3. **Culiuc A.** Remitențe vs. migranți. Criza economică mondială și Moldova, http://www.culiuc.com/archives/img/rem_vs_mig1.gif
4. **Entzinger, H..B, Martiniello M., Wihtol de Wenden C.**, Migration between states and markets, Ashgate Publishing, Ltd., 2004
5. **Gagauz O.** Către anul 2050 Moldova ar putea pierde 1 milion de persoane. Cum reacționăm? în *Populație și Dezvoltare.* Buletin de Informație și analiză în demografie. Fondul ONU pentru Populație. Aprilie 2010 (1).
6. *Gestionarea finanțelor de către gospodăriile casnice din Moldova*. Raportul de studiu 2008 Organizația Internațională pentru Migrație, http://iom.md/materials/studies_reports/2009_01_19_how_moldovan_rom.pdf
7. **Johnson, Jean M./Regets, Mark C. (1998):** International Mobility of Scientists and Engineers to the United States – Brain Drain or Brain Circulation? National Science Foundation, Division of Sciences Resource Studies Issues Brief, 10 Nov.1998
8. **Kamer Daron Acemoğlu**, Introduction to Modern Economic Growth, Princeton University Press, 2008
9. **Leichtman, M. A.** 2002. Transforming Brain Drain into Capital Gain: Morocco's Changing Relationship with Migration and Remittances. The Journal of North African Studies 7(1):109-137
10. Migration & Development, http://www.iom.md/migration&development.html
11. **Moșneaga, V.** "Labor Migration as a Factor of Socio-Economic Stabilization in Moldova" Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA http://www.allacademic.com/meta/p100800_index.html
12. *Planul de acțiuni în domeniul tineret pentru anul 2010 a Ministerului Tineretului și Sportului, în vederea implementării Programului Guvernului „Integrare europeană: libertate, democrație, bunăstare", 2009-2013*. Politici de Tineret: http://www.mts.gov.md/Politici_de_tineret
13. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects: The 2008 Revision*, http://esa.un.org/unpp, și aici: http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/pressrelease.pdf
14. *Prognoza Pieții Muncii 2010*, Ministerul Muncii, Protecției Socialeși Familiei, Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă, Chișinău 2010
15. *Tineri lucrători – Fapte și cifre. Angajarea tinerilor, Agenția Europeană pentru Securitate și Sănătate în Muncă*, FACTS Nr.69, accesibil în: http://osha.europa.eu/ro/publications/factsheets/69

NOTE

IDIS „Viitorul” reprezintă o instituție de cercetare, instruire și inițiativă publică, care activează pe o serie de domenii legate de: analiză economică, guvernare, cercetare politică, planificare strategică și management al cunoștințelor. IDIS activează în calitate de platformă comună care reunește tineri intelectuali, preocupați de succesul tranziției spre economia de piață și societatea deschisă în Republica Moldova.

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul, și păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele și principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice și dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici și cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile și spiritului critic, promovarea libertăților și valorilor unei societăți deschise, modernizate și pro-europene.

Knowledge creating development

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”
str. Iacob Hîncu 10/1, Chișinău
MD-2005 Republica Moldova
373 / 22 221844 tel
373 / 22 245714 fax
office@viitorul.org
www.viitorul.org